

# تحلیل سرمایه‌ی اجتماعی با تأکید بر مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری مورد پژوهی: شهر اسلامشهر

تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۰۲/۱۶ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۴/۰۱/۲۶

محمد کاظم شمس‌پویا\* (دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، اسلامشهر، ایران)  
جمیله توکلی‌نیا (استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران)

## چکیده

از جمله عوامل و ملزومات موفقیت هر گونه برنامه‌ریزی، توجه به مسائل اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی است، به گونه‌ای که نمی‌توان بدون توجه بدان به امر برنامه‌ریزی اقدام نمود. مشارکت شهروندی نیز از جمله مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی است که بسیاری از مشکلات شهرهای امروزی به عدم مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها برمی‌گردد که با عوامل و متغیرهای بسیاری در ارتباط است که یکی از این مؤلفه‌ها، پاسخ‌گویی مدیران شهری است که می‌تواند بر وضعیت مشارکت شهروندی تأثیر بگذارد. لذا در این نوشتار، وضعیت مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری و ارتباط بین دو مؤلفه تحلیل گردیده است. روش تحقیق حاضر، توصیفی-تحلیلی است که در بخش نظری از مطالعات کتابخانه‌ای و در بخش موردی تحقیق از پیمایش و تکنیک پرسشنامه بهره گرفته شده است. منطقه مورد مطالعه تحقیق نیز شهر اسلامشهر است. نتایج نشانگر آن است که وضعیت مشارکت شهروندی و مؤلفه‌ی پاسخ‌گویی مدیران شهری پایین‌تر از سطح متوسط قرار دارد، همچنین بین مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد. بنابراین با بالا رفتن مؤلفه‌ی پاسخ‌گویی مدیران شهری می‌توان شاهد بالا رفتن مشارکت شهروندی نیز بود و عکس این مورد نیز صادق است.

**واژه‌های کلیدی:** سرمایه‌ی اجتماعی، مشارکت شهروندی، پاسخ‌گویی، مدیران شهری

\* نویسنده رابط: Email: mshams1362@yahoo.com

**۱- مقدمه**

کارشناسان و صاحب نظران امور اقتصادی و اجتماعی به خوبی به این نکته واقفند که در برنامه‌های توسعه‌ی کشور (مانند برنامه‌های عمرانی پنج ساله)، نمی‌توان فقط به بُعد مادی یا رشد اقتصادی توجه داشت، زیرا این روند، در چند دهه گذشته مشکلات اجتماعی و فرهنگی را نادیده گرفته و در میان مدت و دراز مدت حاصلی جز زیان و در نهایت ایجاد موانع در راه پیشرفت همه جانبه و توسعه‌ی پایدار در کشور نتیجه‌ای در بر نداشته است (تاجبخش و همکاران، ۱۳۸۲).

یکی از مباحث اجتماعی مهم و تأثیر گذار در هر برنامه‌ریزی، بحث سرمایه‌ی اجتماعی است، چرا که امروزه هنگامی که از برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و یا برنامه‌ریزی از پایین به بالا صحبت می‌شود، از سرمایه‌ی اجتماعی سخن به میان می‌آید و در اینجاست که بحث از "حکروایی شهری و سرمایه‌ی اجتماعی" رخساره می‌نماید (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۳۸).

در واقع بسیاری از مسائل و مشکلات شهرهای امروزی ریشه در عدم مشارکت مردم در طرح و اجرای برنامه‌ها دارد، به طوری که اجرای هر برنامه بدون در نظر گرفتن نظر و مشارکت مردم کاری بیهوده است (توکلی و میرزاپور، ۱۳۸۸). مشارکت زنان و مردان، بنیاد و اساس حکمروایی خوب است. مشارکت می‌تواند مستقیم و یا از طریق مؤسسات قانونی واسطه صورت گیرد (شریفیان‌ثانی، ۱۳۸۰: ۵۱). رهبران کارآمد، راه را برای شهروندانشان باز می‌گذارند تا مشارکت کنند و کارهای سودمندی انجام دهند. برای دستیابی به این هدف، رهبران منتخب، نه با انحصار قدرت، بلکه با توزیع آن، به دیگران قدرت عمل می‌دهند. مشارکت مدنی معتبر، مستلزم این است که مقامات حکمروایی محلی، اطلاعات و منابع را در اختیار دیگران نیز بگذارند. اینها هر دو در کانون قابلیت استفاده از قدرتند. حصر این قدرت‌ها با استفاده‌ی یک جانبه از آنها، در نهایت به سوء استفاده از قدرت می‌انجامد (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۲: ۶۷۴).

تحلیل سرمایه‌ی اجتماعی و تلاش در راستای تقویت آن به منظور برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی اهمیت بسیاری دارد و یاریگر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران نیز محسوب می‌گردد. در این رابطه، مشارکت شهروندی از جمله مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی است که با تقویت آن می‌توان در راستای توسعه‌ی پایدار نیز گام برداشت، لکن مشارکت شهروندی با مجموعه عوامل و مؤلفه‌های دیگری در رابطه است که یکی از این مؤلفه‌ها، مؤلفه‌ی پاسخ‌گویی مدیران شهری است. لذا بر پایه‌ی استدلال پیش گفته، پژوهش حاضر به صورت موردی در شهر اسلامشهر انجام خواهد گرفت و فرضیات نوشتار به شرح زیر تنظیم شده است:

فرضیه نخست) مشارکت شهروندی در شهر اسلامشهر پایین‌تر از سطح متوسط است. فرضیه دوم) بین مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد.

از جمله‌ی اهداف تحقیق می‌توان موارد زیر را برشمرد:

- توجه مسوولین و مدیران شهری به سرمایه‌ی اجتماعی و مؤلفه‌های مشارکت در برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌ها.

- تحلیل وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی به ویژه مؤلفه‌ی مشارکت شهروندی و ارتباط آن با مؤلفه‌ی پاسخ‌گویی مدیران شهری در شهر اسلامشهر.

### پیشینه تحقیق

از جمله‌ی تحقیقاتی که در خارج و داخل کشور صورت گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

در پژوهشی که تحت عنوان «سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی اقتصادی-اجتماعی در کلان‌شهر تهران» و توسط فیروزآبادی و جاجرمی (۱۳۹۱) صورت گرفته نشان داده شده است که وضعیت مطلوب سرمایه‌ی اجتماعی رابطه مستقیم و مثبتی با توسعه‌ی مناطق شهری دارد (فیروزآبادی و جاجرمی، ۱۳۸۵). همچنین وصالی و توکل در پژوهش خود با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر کیفیت زندگی در شهر تهران» به ارتباط بین سرمایه‌ی اجتماعی با کیفیت زندگی پرداخته و چنین نتیجه گرفته‌اند که با بالا رفتن میزان سرمایه‌ی اجتماعی میزان کیفیت زندگی نیز افزایش یافته است (وصالی و توکل، ۱۳۹۱).

موسوی و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیق خود «تحلیل فضایی رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار شهری، مورد: شهرهای استان آذربایجان غربی» به بررسی ارتباط بین سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار شهرهای استان آذربایجان غربی پرداخته و نتیجه‌گیری کرده‌اند که ابعاد پنج‌گانه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی، ابعاد مشارکت اجتماعی، علاقه‌ی فراوان به جامعه، تعاون و همیاری و روابط خانوادگی و دوستان دارای رابطه‌ی معناداری با توسعه‌ی پایدار شهری هستند و بُعد اجتماعی به دلیل ارتباط ضعیف با توسعه‌ی پایدار شهری معنی‌دار نیست. در مجموع بر اساس نتایج به دست آمده علاقه‌ی فراوان به جامعه» با میزان  $0/395$  دارای بیش-ترین تأثیر در توسعه‌ی پایدار شهرهای استان آذربایجان غربی بوده است. نهایتاً این که بر اساس

واقعیات موجود می‌توان گفت که بین توسعه‌ی پایدار و سرمایه‌ی اجتماعی به میزان ۰/۶۷ با سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه وجود دارد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۱).

«سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی پایدار محله‌ای» عنوان پژوهش دیگری است که در کوی سجادیه مشهد و توسط خاکپور و همکاران وی (۱۳۸۸) صورت گرفته است و محققان بیان کرده‌اند که با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی می‌توان به پایداری محله‌ای دست یافت و دستیابی به پایداری در توسعه‌ی محله‌ای نیز بدون توجه به پتانسیل‌های نهادی و انسانی و بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌های فردی و گروهی امری غیر قابل اجرا است (خاکپور و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۷-۷۶).

زاهدی و همکاران وی (۱۳۸۷) در تحقیق خود با عنوان «فقر و سرمایه‌ی اجتماعی» که بر روی خانوارهای تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) صورت داده‌اند وجود تفاوت معنی‌دار بین میانگین خانوارهای فقیر و مرفه را تأیید کرده‌اند. همچنین عنوان شده است که وضعیت فقر همبستگی قوی منفی با میزان سرمایه‌ی اجتماعی دارد و خانوارهای فقیر در کلیه مؤلفه‌های مربوط به سرمایه‌ی اجتماعی میانگینی پایین‌تر از خانوارهای مرفه دارند (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۷). عبداللهی و موسوی (۱۳۸۶) نیز در پژوهش خود «سرمایه‌ی اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار» نشان می‌دهند که کل سرمایه‌ی اجتماعی (برآیند مؤلفه‌ها یا ابعاد مورد توجه در مقیاس تهیه شده برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی در ایران) پائین رو به متوسط است. در بُعد روابط انجمنی نظیر همکاری با نهادهای مدنی ضعیف‌تر و در بُعد پیوندهای بین فردی مثل رفت و آمد با همدیگر قوی‌تر است. سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی یا قدیم بیش‌تر از سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی یا جدید است. هر چه از سطح خانواده به سطوح بالاتر (خویشاوندان، دوستان، همکاران، همسایگان، هم‌محله‌ای‌ها، هم‌قومان، همشهریان و هموطنان) حرکت کنیم میزان سرمایه‌ی اجتماعی کم‌تر می‌شود. بیش‌ترین میزان آن در سطح خانواده و کم‌ترین آن در سطح ملی است (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۶).

خادم‌الحسینی و همکاران وی (۱۳۹۱) در تحقیق خود «اداره مردمی شهر و مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (مطالعه‌ی موردی: منطقه ۵ شهرداری اصفهان)» بدین نتیجه رسیده‌اند که عدم شکل‌گیری مفهوم مشارکت به صورت واقعی و نهادینه‌شدن آن در بین مسوولین و شهروندان و به خصوص در جامعه مورد مطالعه از جمله مشکلات جدی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

بحث مشارکت شهروندی به ویژه از منظر جنسیت نیز مورد توجه برخی محققان قرار گرفته است. برای نمونه رحمانی و مجیدی (۱۳۸۸)، در پژوهش خود تحت عنوان «عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در حفظ محیط زیست شهری با تأکید بر نگرش اکوفمینیستی؛ مطالعه‌ی موردی: مناطق ۶ و ۸ شهرداری شهر تهران» بدین نتیجه رسیده‌اند که علی‌رغم فعالیت‌های روزمره‌ی زنان شهر تهران و ارتباط مستقیم با محیط زیست شهری، زمینه‌های این دیدگاه بسیار ضعیف است و زنان این دو منطقه مشارکت چندانی در حفظ محیط بستر زندگی خود ندارند (رحمانی و مجیدی، ۱۳۸۸).

بحث مشارکت در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری نیز از دیگر مواردی است که برخی محققان آن را پیگیری کرده‌اند. برای نمونه در تحقیقی که توسط سجادی (۱۳۹۰) در بافت فرسوده محله دولا ب تهران صورت گرفته محققان چنین نتیجه‌گیری کرده‌اند که محله‌ی دولا ب به دلیل وجود مؤلفه‌های هویت محله‌ای، مشارکت‌جویی بالا، وجود سرمایه‌ی اجتماعی و همبستگی در بین ساکنین و وجود نهادهای محلی و مردمی و به خصوص مذهبی، پتانسیل خوبی برای تحقق بهسازی مشارکتی دارد (سجادی، ۱۳۹۰: ۱۶۲).

گلیزر در تحقیق خود بدین نتیجه رسیده است که ایالات شمال غربی آمریکا که از همگونی قومی بیش تری برخوردارند، سرمایه‌ی اجتماعی بالاتری نیز دارند (Glaeser, 2001). همچنین در پژوهش دیگری که در یکی از روستاهای کانادا و در رابطه با نقش سرمایه‌ی اجتماعی در مدیریت بحران صورت گرفته چنین نتیجه‌گیری شده است که افراد میان‌سال، افراد پردرآمد با تحصیلات بالای متوسطه، بیش از دیگران مایل به مشارکت در باشگاه‌های ورزشی بوده‌اند. پاسخ‌گویان عنوان کرده‌اند که طی مدت بحران، حداقل تا حدودی به آن ارگان‌ها و سایر گروه‌ها متکی بوده‌اند (مورفی، ۱۳۸۲: ۲۶۰).

سرمایه‌ی اجتماعی از چنان اهمیتی برخوردار است که مشارکت شهری و دسترسی به شبکه‌های اجتماعی از عوامل تعیین‌کننده‌ی سرمایه‌ی اجتماعی دانسته شده است (-) (Fidrmuc & Gerxhani, 2008). استفانز نیز بهداشت جوامع را یکی از عوامل مهم در وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی قلمداد می‌کند (stephaens, 2008).

با توجه به پیشینه‌ی تحقیق که معرفی گردید در این تحقیق رابطه‌ی بین مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری مورد تحلیل قرار گرفته است که تاکنون کم‌تر مورد توجه محققان قرار گرفته است.

## مبانی نظری

### تعاریف و مفاهیم

**مشارکت<sup>۱</sup>**: واژه مشارکت از حیث لغوی به معنای درگیری و تجمع برای منظوری خاص است و می‌توان جوهره‌ی اصلی آن را درگیری، فعالیت و تأثیرپذیری دانست. مشارکت اشخاص را بر می‌انگیزد تا در کوشش‌های گروه خود مسءولیت پذیر باشند. در واقع، مشارکت هنگامی تحقق می‌یابد که بی‌تفاوتی و بی‌مسءولیتی جای خود را به احساس وابستگی، هم‌سرنوشتی و مسءولیت بدهد. مشارکت در مدیریت و تصمیم‌گیری مستلزم وجود مدیریت «مشارکت‌جو» است (علوی‌تبار، ۱۳۷۹: ۱۷-۱۵).

**پاسخ‌گویی<sup>۲</sup>**: تلویحاً به معنی پاسخ‌دهی به تقاضاهای حکومت شوندگان است که با احترام به قانون و وجود سیستم قضایی مستقل، همراه با هیات‌های حکومتی منتخب و نیز دسترسی گسترده به اطلاعات و رسانه‌های جمعی ممکن می‌گردد (برک‌پور و اسدی، ۱۳۸۸: ۱۹۳). لذا، نه تنها نهادهای حکومتی، بلکه، نهادهای بخش خصوصی و سازمان‌های جامعه مدنی باید به عامه مردم و سایر ذی‌نفعان پاسخ گو باشند. یک سازمان و یا نهاد باید در قبال تصمیمات و اقدامات خود پاسخ گو باشد (www.unescap.org).

### سرمایه‌ی اجتماعی<sup>۳</sup>

مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی یکی از غنی‌ترین چارچوب‌های تبیینی در ملاحظات جامعه‌شناختی و اقتصادی معاصر است. سرمایه‌ی اجتماعی، در عین آنکه پیوستگی مفهومی خود را به دلیل بعضی مضامین مشترک با سرمایه در معنای کلاسیک و جدید خود حفظ نموده، اما بیش‌تر از اشکال دیگر سرمایه، حالتی استعاره‌ای داشته و نیز از عینیت کم‌تری برخوردار است (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴).

ریشه‌های مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی به کارهای دورکیم<sup>۴</sup>، مارکس<sup>۵</sup> و حتی ارسطو برمی‌گردد. همچنین فوکویاما در رابطه با نقش اعتماد در اقتصاد و ایوانز<sup>۶</sup> در مورد ماهیت ارتباط جامعه- دولت بحث کرده‌اند (Lehtonen, 2004: 204). در واقع، مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی

1. Participation
2. Accountability
1. Social Capital
2. E. Durkheim
3. k.Marx
- 4 Evans

را نخستین بار شخصی به نام "هنیفان" در سال ۱۹۲۰، به کار برد (بهزاد، ۱۳۸۱: ۴۳) و پس از آن در اثر کلاسیک "جین جیکوبز در ۱۹۶۱ با عنوان مرگ و زندگی در شهرهای بزرگ آمریکایی به کار رفته است. در آن اثر، جیکوبز توضیح داده است که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه‌ی اجتماعی را تشکیل می‌دهند و در ارتباط با حفظ نظافت، عدم وجود جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند نیروی حفاظتی پلیس و نیروی انتظامی، مسؤءولیت بیش تری از خود نشان می‌دهند (سعادت، ۱۳۸۵: ۱۷۴). بوردیو، جامعه‌شناس فرانسوی نیز یکی از اولین محققانی بود که به گونه‌ای سیستماتیک مشخصات سرمایه‌ی اجتماعی را تحلیل کرد (Narayan & Cassidy, 2001: 59)

از نظر بوردیو، «سرمایه‌ی اجتماعی، نتیجه انباشت منابع بالفعل یا بالقوه‌ایست که مربوط به مالکیت یک شبکه پایدار از روابط کم و بیش نهادینه‌شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود» (Bourdieu, 1985: 248). همچنین بر طبق نظر فوکویاما<sup>۱</sup> سرمایه‌ی اجتماعی شکل و نمونه‌ی ملموسی از یک هنجار غیررسمی است که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می‌شود (فوکویاما، ۱۳۸۹). در واقع، سرمایه‌ی اجتماعی به عنوان هنجارها و شبکه‌هایی که به مردم برای کنش جمعی یاری می‌رسانند (Woolcock & Narayan, 2000: 225) و می‌تواند در سه سطح خرد (روابط بین افراد)، سطح میانی (انجمن‌ها، سازمان‌های رسمی و غیر رسمی) و سطح کلان (نهادهای اجتماعی) مورد بررسی قرار گیرد (توکلی‌نیا و دیگران، ۱۳۹۰).

### روش تحقیق و نمونه‌ی آماری

تحقیق حاضر از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی و بر اساس هدف از زمره‌ی تحقیقات کاربردی است. شهر اسلامشهر در سال ۱۳۹۰، دارای جمعیتی برابر با ۴۳۵۴۰۱ نفر بوده است. برای برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده گردید که تعداد ۱۷۱ پرسش‌نامه به دست آمد، لذا برای افزایش دقت به ۱۸۵ مورد افزایش داده شد. برای نمونه‌گیری در شهر اسلامشهر، از ترکیب دو روش «نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم» و «نمونه‌گیری تصادفی» بهره گرفته شده است. بدین منظور در شهر اسلامشهر بر اساس منطقه‌بندی شهرداری، حجم نمونه در هر

منطقه به نسبت جمعیت آن منطقه و به روش تصادفی برگزیده و اقدام به توزیع پرسش نامه‌ها گردید.

در این تحقیق برای تحلیل مؤلفه‌ی مشارکت در شهر اسلامشهر، از آزمون  $t$  تک نمونه‌ای و از ضریب پیرسون برای تعیین همبستگی متغیرها استفاده شده است و داده‌ها در محیط نرم-افزاری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از آنجایی که استفاده از آزمون  $t$  مشروط بر عدم مشخص بودن انحراف معیار و شرط لازم انجام آزمون نیز محاسبه انحراف معیار است باید ترتیبی اتخاذ شود تا برآوردی از انحراف معیار جامعه برای نمونه‌ها به دست آید. در واقع آزمون  $t$  نمونه‌ای بر این مفروضه استوار است که تعداد  $n$  مشاهده به صورت تصادفی مستقل، از جامعه‌ای با توزیع نرمال استخراج شده و در یک متغیر با مقیاس فاصله‌ای تنظیم شده است- (مهدوی و طاهرخانی، ۱۳۸۵: ۲۳۰-۲۲۹). بنابراین، برای هر یک از سؤالات که پاسخ آن به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای در نظر گرفته شده میانگین ۳ است که از مجموع میانگین‌ها، میانگین فرضی جامعه‌ی آماری در هر یک از مؤلفه‌ها به دست می‌آید. در نهایت، از مجموع امتیازات تمامی مؤلفه‌ها، امتیاز نهایی هر مؤلفه به دست خواهد داد. گویه‌های مربوط به مشارکت شهروندی عبارتند از:

میزان شرکت در گزینه‌های زیر:

- میزان شرکت در سخنرانی‌های مربوط به شهر و مدیریت شهری
- پیگیری وقت ملاقات از مسوولین برای بیان مشکلات شهر
- شرکت در تصمیمات محله (با سایر اهالی برای رفع مسائل و مشکلات محله)
- پرداخت عوارض
- انتخابات شورای شهر
- امکان اصلاح و بهتر شدن امور شهر با مشارکت (از نگاه شهروندان)

پاسخ‌های مربوط به گویه‌های فوق به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای از بسیار کم تا بسیار زیاد تنظیم گردید.

میزان موافقت یا مخالفت شهروندان با هر یک از گزینه‌های زیر:

- بیهود بودن مشارکت
- ابزاری بودن انتخابات به عنوان مانع مشارکت
- شهرداری به عنوان مانع مشارکت



پاسخ‌های این بخش به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم در نظر گرفته شد.

همچنین در این تحقیق، گویه‌های مربوط به پاسخ‌گویی مدیران شهری عبارت است از:

- پذیرفتن اشتباه از سوی مسوولین

- توجه به خواسته‌های مردم

لازم به ذکر است که پاسخ‌های مربوط به مؤلفه پاسخ‌گویی مدیران شهری به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای تنظیم و تدوین گردید. محدوده مکانی تحقیق نیز شهر اسلامشهر واقع در استان تهران است که در قالب نقشه شماره ۱ نشان داده شده است.



شکل (۱): موقعیت جغرافیایی شهر اسلامشهر

مأخذ: <http://www.bsmt.ir>

## یافته‌های تحقیق

به دلیل تمرکزگرایی موجود در کشور، جریان تصمیم‌گیریها عمدتاً عمودی و برنامه‌ریزی‌ها متمرکز و از بالا به پایین است که موارد مورد اشاره در محدوده مورد مطالعه نیز محسوس است و در وجه عملکردی و در زمینه‌ی کارکردهای سه‌گانه نظام‌های مدیریتی مبنی بر سیاست-گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا عمدتاً در اختیار عناصر حکومتی- دولتی است و شهرداری نیز عمدتاً نقش اجرایی به خود گرفته است. همچنین ضعف روابط بین نهادی، فقدان شوراهای محله‌ای در شهر اسلامشهر مشهود است.

افزون بر موارد پیش گفته، از نقاط ضعف محدوده ی مورد مطالعه می توان به نبود نظام برنامه ریزی به هنگام و منسجم و فراهم نبودن زمینه و بسترهای مشارکت شهروندی (مهندسين مشاور آبان، ۱۳۸۶) و کمبود تحقیقات پیرامون مفاهیم اجتماعی از جمله سرمایه ی اجتماعی و مؤلفه مشارکت شهروندی اشاره کرد. لذا در این نوشتار به تحلیل ارتباط مؤلفه های مشارکت شهروندی و پاسخ گویی مدیران شهری پرداخته شد. فرضیات تحقیق و نتایج تحلیل مؤلفه ها در ادامه تشریح می گردد.

فرضیه ی نخست) مشارکت شهروندی در شهر اسلامشهر پایین تر از سطح متوسط است. میانگین هر یک از سؤالاتی که پاسخ آن به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه ای است ۳ در نظر گرفته شده است و با توجه به این که مؤلفه ی مشارکت از ۹ گویه تشکیل شده است، لذا میانگین نظری و مفروض ۲۷ است. همانگونه که جدول (۱) نشان می دهد آماره  $t$  برابر با ۲/۲۶۶-، درجه آزادی ۱۸۴، سطح معنی داری ۰/۰۲۵ و میانگین ۲۶/۲۲ است که از میانگین فرضی ۲۷ کم تر است و نتیجه گرفته می شود که میزان مشارکت شهروندی پایین تر از حد متوسط و مطلوب است. بنابراین، فرضیه ی نخست تحقیق تأیید می گردد.

جدول (۱): سطح مؤلفه ی مشارکت شهروندی با توجه به آزمون  $t$  تک نمونه ای

مؤلفه	میانگین	آماره $t$	درجه آزادی	سطح معنی داری
مشارکت شهروندی	۲۶/۲۲	-۲/۲۶۶	۱۸۴	۰/۰۲۵

مأخذ: محاسبات نگارندگان

فرضیه دوم) بین مؤلفه های مشارکت شهروندی و پاسخ گویی مدیران شهری ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد.

به منظور آزمون این فرضیه و تعیین همبستگی بین مؤلفه های مشارکت شهروندی و پاسخ گویی مدیران شهری، نخست وضعیت و سطح پاسخ گویی مدیران شهری تحلیل می گردد، آنگاه در گام بعدی، به تحلیل ارتباط و همبستگی بین دو مؤلفه پرداخته می شود.

میانگین نظری و مفروض مؤلفه ی پاسخ گویی مدیران شهری برابر با ۶ است. نگاهی به جدول (۲) نشانگر این است که آماره  $t$  برابر با ۱۷/۷۸-، درجه آزادی ۱۸۴ و میانگین برابر ۳/۷۷ است و از میانگین نظری ۶ فاصله بسیاری دارد. بنابراین پاسخ گویی مدیران شهری در وضعیت بسیار پایینی قرار دارد و از سطح مطلوب فاصله ی بسیاری دارد.

جدول (۲): سطح مؤلفه‌ی پاسخ گویی مدیران شهری با توجه به آزمون t تک نمونه‌ای

مؤلفه	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری
پاسخ گویی مدیران شهری	۳/۷۷	-۱۸/۷۸	۱۸۴	۰/۰۰۰

مأخذ: محاسبات نگارندگان

در ادامه از ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین ارتباط بین مؤلفه‌ها بهره گرفته شده است. همانگونه که جدول (۳) نشان می‌دهد میزان همبستگی بین مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ گویی مدیران شهری برابر با ۰/۱۵۵ است و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با ۰/۰۳۵ که از ۰/۰۵ کم تر است، بنابراین بین دو مؤلفه ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد، لذا فرضیه‌ی دوم تحقیق نیز تأیید می‌گردد.

جدول (۳): همبستگی مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ گویی مدیران شهری

	پاسخ گویی مدیران شهری	مشارکت شهروندی
پاسخ گویی مدیران شهری	Pearson Correlation	.155*
	Sig. (2-tailed)	.035
	N	185
مشارکت شهروندی	Pearson Correlation	.155*
	Sig. (2-tailed)	.035
	N	185

مأخذ: محاسبات نگارندگان

بنابراین از مجموع جداول فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ گویی مدیران شهری در شهر اسلامشهر پایین‌تر از حد متوسط است و بین دو مؤلفه ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد.

### نتیجه‌گیری

یکی از مباحث مهم در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، بحث سرمایه‌ی اجتماعی است که جایگاه مهمی را در میان مطالعات شهری و سیاست‌گذاری‌ها به خود اختصاص داده است و هر یک از نهادها و محققان نیز کوشیده‌اند جنبه‌ها و زوایایی از این مفهوم را روشن سازند. مشارکت

شهروندی از جمله مؤلفه‌های کلیدی سرمایه‌ی اجتماعی است. در ذکر اهمیت این مؤلفه به این نکته بسنده می‌کنیم که مشارکت به عنوان کلید موفقیت برنامه‌ها و اساس حکمروایی خوب تلقی می‌شود. اما مشارکت شهروندی با مؤلفه‌ها و عوامل بسیاری در ارتباط است که یکی از این مؤلفه‌ها پاسخ‌گویی مدیران شهری است. در واقع مدیران شهری می‌توانند با افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی در قبال اقدامات خود و با سهیم‌کردن شهروندان در طرح‌های شهری گام‌های مؤثری برای ارتقاء سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار شهری بردارند. لذا در این نوشتار به تحلیل وضعیت مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری و آزمون ارتباط بین دو مؤلفه در شهر اسلامشهر پرداخته شد.

نتایج تحقیق نشانگر آن است که مؤلفه‌های مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری از سطح مطلوب فاصله‌ی بسیاری دارند و همچنین بین دو مؤلفه ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد، بنابراین فرضیات تحقیق مورد تأیید قرار گرفت. از جمله نکات مهمی که در این نوشتار به آن اشاره گردید فراهم نبودن بسترهای مشارکت شهروندی در اسلامشهر است که با افزایش پاسخ‌گویی مدیران شهری می‌توان انتظار داشت که مشارکت شهروندی نیز از وضعیت مناسبی برخوردار گردد. بنابراین در محدوده مورد مطالعه، مدیران شهری می‌توانند با تصمیمات سنجیده‌ی خود و در اختیار گذاردن اطلاعات به ویژه در مورد طرح‌های توسعه‌ی شهری و افزایش و ارتقای ساز و کارهای پاسخ‌گویی بسوی بهبود مشارکت شهروندی و سرمایه‌ی اجتماعی حرکت کنند. همچنین توجه به مدیریت مشارکتی ضمن تأکید بر مقیاس خرد و تقویت روحیه‌ی مسؤولیت‌پذیری به ویژه از سوی مدیران شهری و نهادهای ذی‌ربط از جمله‌ی اقداماتی است که بر آن تأکید می‌گردد. افزون بر موارد پیش‌گفته پیشنهادهای به شرح زیر مطرح می‌گردد:

- تفویض اختیار به مردم با تأکید بر محله‌گرایی
- توانمندسازی شهروندان از طریق نهادسازی و نیز تقویت آموزش‌های شهروندی
- تشکیل گروه‌های بحث شهروندی در مدارس و فضاهای عمومی محله
- تدوین برنامه و سازوکاری برای اطلاع‌رسانی شفاف پیرامون طرح‌های توسعه‌ی شهری و همچنین به روز رسانی پورتال‌های ادارات و سازمان‌های شهری
- حمایت از طرح‌ها و ایده‌های پژوهشگران و مبتکران بومی در سازمان‌ها و ادارات شهری و حمایت از طرح‌های علمی مربوط به شهر اسلامشهر به ویژه در زمینه موضوعات مربوط به مدیریت شهری

- تلاش شود از کسانی که با محلات و مختصات آن آشنایی بیش تری دارند در پیشبرد بهتر طرح‌های توسعه‌ی شهری بهره گرفته شود.
- حضور مستمر مدیران شهری در محلات به منظور آگاهی از دغدغه‌های شهروندان

Archive of SID

**منابع و ماخذ**

- ۱- اکبری، غ. ۱۳۸۵. سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۸۳: ۱۵۳-۱۳۵
- ۲- بهزاد، د. ۱۳۸۱. سرمایه‌ی اجتماعی بستری برای ارتقای سلامت روان، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۲(۶): ۴۳-۵۳
- ۳- برک‌پور، ن. اسدی، ا. ۱۳۸۸. گذار از مدیریت شهری به حکمروایی شهری. چاپ اول. انتشارات دانشگاه هنر. ۲۵۸ صفحه
- ۴- تاجبخش، ک. ثقفی، م. کوهستانی‌نژاد، م. ۱۳۸۲. سرمایه‌ی اجتماعی و سیاست‌های اجتماعی بررسی وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی در ایران امروز. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۰: ۱۵۵-۲۰۰
- ۵- توسلی، غ. موسوی، م. ۱۳۸۵. مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه‌ی اجتماعی، فصلنامه نامه علوم اجتماعی. ۶(۲۳): ۱-۳۲
- ۶- توکلی، م. میرزاپور، س. ۱۳۸۸. ارزیابی سرمایه‌ی اجتماعی در راستای تحلیل مدیریت شهروندمحور (مطالعه‌ی موردی محلات شهر خرم‌آباد). اولین همایش برنامه‌ریزی شهری، ضرورت‌ها و راهکارها در استان لرستان
- ۷- توکلی‌نیا، ج. ریکا، ج. عیوضلو، م. عیوضلو، د. ۱۳۹۰. تحلیل فضایی سرمایه‌ی اجتماعی سکونتگاه‌های شهری و روستایی، مطالعه‌ی موردی: شهرستان کوه‌دشت، فصلنامه تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی. ۶۱: ۲۳۰-۲۰۵
- ۸- خادم‌الحسینی، ا. قدرجانی، ر. زاهدی یگانه، ا. ۱۳۹۱. اداره مردمی شهر و مشارکت شهروندان در مدیریت شهری (مطالعه‌ی موردی: منطقه ۵ شهرداری اصفهان)، فصلنامه آمایش محیط، ۵(۱۷): ۱۶۹-۱۵۳
- ۹- خاکپور، ب. مافی، ع. باوان‌پوری، ع. ۱۳۸۸. نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی پایدار محله‌ای (نمونه‌ی کوی سجادیه مشهد)، فصلنامه جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای. ۱۲: ۷۶-۷۷
- ۱۰- زاحدی، م. ملکی، ا. حیدری، ا. ۱۳۸۷. فقر و سرمایه‌ی اجتماعی، فصلنامه رفاه اجتماعی. ۷(۲۸): ۷۹-۱۰۶

- ۱۱- رحمانی، ب. مجیدی، ب. ۱۳۸۸. عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در حفظ محیط زیست شهری با تأکید بر نگرش اکوفمنیستی؛ مطالعه ی موردی: مناطق ۶ و ۸ شهرداری شهر تهران، فصلنامه آمایش محیط. ۲(۷): ۳۸-۱۵
- ۱۲- سازمان ملل متحد. ۱۳۹۲. قابلیت‌های کلیدی برای بهبود حکمرانی محلی: مفاهیم و استراتژی‌ها»، ترجمه طیبه نادرآبادی و همکاران، سازمان ملل متحد، برنامه اسکان بشر، چاپ اول، انتشارات تیس، ۷۴۹ صفحه
- ۱۳- سجادی، ژ. پورموسوی، م. اسکندرپور، م. ۱۳۹۰. بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر مشارکت مردمی (مطالعه ی موردی: محله دولا ب تهران)، فصلنامه آمایش محیط. ۴(۱۴): ۱۶۴-۱۴۳
- ۱۴- سعادت، ر. ۱۳۸۵. تخمین سطح و توزیع سرمایه ی اجتماعی استان‌ها، فصلنامه رفاه اجتماعی. ۶(۲۳): ۵۶-۴۱
- ۱۵- شریفیان‌ثانی، م. ۱۳۸۰. مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری»، فصلنامه مدیریت شهری، ۸: ۵۵-۴۲
- ۱۶- عبداللهی، م. موسوی، م. ۱۳۸۶. سرمایه ی اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار، فصلنامه رفاه اجتماعی. ۶(۲۵): ۲۳۳-۱۹۵
- ۱۷- علوی‌تبار، ع. ۱۳۷۹. بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارب جهانی و ایران)، چاپ اول. انتشارات سازمان شهرداریهای کشور.
- ۱۸- فوکویاما، ف. ۱۳۷۹. پایان نظم (سرمایه ی اجتماعی و حفظ آن)، ترجمه غلام عباس توسلی، چاپ اول. نشر جهان افروز، ۱۳۷ صفحه
- ۱۹- فیروزآبادی، ا. ایمانی‌جاجرمی، ح. ۱۳۸۵. سرمایه ی اجتماعی و توسعه ی اقتصادی- اجتماعی در کلان شهر تهران، فصلنامه رفاه اجتماعی. ۶(۲۳): ۲۲۴-۱۹۷
- ۲۰- مورفی، ب. هالی، د. ۱۳۸۲. مدیریت بهران و سرمایه ی اجتماعی، ترجمه و تلخیص حمیدرضا محمدی، فصلنامه رفاه اجتماعی. ۳(۱۱): ص ۲۶۲-۲۴۳

- ۲۱- موسوی، م. قنبری، ح. اسماعیل‌زاده، خ. ۱۳۹۱. تحلیل فضایی رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار شهری، مورد: شهرهای استان آذربایجان غربی، فصلنامه جغرافیا و توسعه‌ی، ۱۰ (۲۷): ۱-۱۸
- ۲۲- مهدوی، م. طاهرخانی، م. ۱۳۸۵. کاربرد آمار در جغرافیا، چاپ دوم، نشر قومس.
- ۲۳- مهندسین مشاور آبان. ۱۳۸۶. طرح راهبردی ساختاری حوزه شهری اسلامشهر- رباط کریم.
- ۲۴- وصالی، س. توکل، م. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر کیفیت زندگی در شهر تهران، فصلنامه مطالعات شهری، ۲ (۲): ۱۹۷-۲۲۰
- 25--Bourdieu. Pierre .1985. The Forms of Capital in Handbook of theory and research for the Sociology of education. ed.jg.Richarson, Newyork: Greanwood:241-258.
- 26--Fidrmuc, J.Gerxhani, K.2008. Mind the gap, social capital, east and west, Journal of Comparative Economics 36: 264-286
- 27--Glaeser, E. L .2001.The Formation of Social Capital, Organisation for Economic Co-operation and Development.
- 28--Lehtonen, M.2004.The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. Ecological Economics.49:199-214
- 29--Narayan.D.Cassidy,M.F.A .2001.A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory, Current Sociology. 49(2): 59-102
- 30--Stephens,c .2008.Social capital in its place: Using social theory to understand social capital and inequalities in health, social science and medicine, volume 66, Issue5,p:1174-1184
- 31--Woolcock,M. Narayan.D .2000. Social Capital: Implicatins for Delovelment Theory, Research and Policy.15(2):225-249
- 32--<http://www.bsmt.ir>
- 33--[www.unescap.org](http://www.unescap.org)